ФІЛОСОФІЯ ТА ПОЛІТОЛОГІЯ В КОНТЕКСТІ СУЧАСНОЇ КУЛЬТУРИ

ISSN 2663-0265 (print) ISSN 2663-0273 (online)

Journal home page: <https://fip.dp.ua/index.php/FIP>

ФІЛОСОФСЬКІ НАУКИ

Валентина Василівна Куриляк

докторантка кафедри культурології та філософії,
Національний університет «Острозька академія»
вулиця Семінарська, 2, Острог, Рівненська
область, 35800, Україна

Valentyna Vasylivna Kuryliak

doctoral student of the Department of Cultural
Studies and Philosophy,
The National University of Ostroh Academy
Seminarska St., 2, Ostrog, 35800, Ukraine

E-mail: valentina.kuryliak@gmail.com, ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-5245-9700>

УДК 279.14-67(477)

СТАВЛЕННЯ ЦЕРКВИ АДВЕНТИСТІВ СЬОМОГО ДНЯ В УКРАЇНІ ДО ПОЛІТИЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ: АНАЛІЗ ПУБЛІКАЦІЙ

Received 24 September 2020; revised 16 October 2020; accepted 11 November 2020

DOI: 10.15421/352030

Анотація

Проаналізовано низку публікацій в засобах масової інформації з метою визначення ставлення Церкви Адвентистів сьомого дня до політичної активності вірян-адвентистів. Визначено, що Церква Адвентистів сьомого дня є позаполітичною, однак деякі віряни проявляють зацікавленість до теми «політика» за допомогою дискусійних публікацій: чи допустимо адвентистам займатися політичною діяльністю, на яких умовах, за яких обставин тощо. Досліджено, що за бажанням адвентисти активно беруть участь у політичних виборах при цьому не агітуючи інших віддавати свій голос за того чи іншого кандидата. Встановлено, що незважаючи на низьку зацікавленість українських адвентистів у політичній активності, члени Церкви Адвентистів сьомого дня не ігнорують політичні питання чи повністю відсторонюються від цієї сфери суспільної діяльності. Досліджено, що низка адвентистських публікацій містить розгорнуті роздуми про політичні питання у вигляді концепцій, які демонструють чіткі пріоритети Церкви щодо цього питання. Ці пріоритети окреслено наступним чином: політика є гарною справою тоді, коли є інструментом добра, однак адвентисту слід в першу чергу бути громадянином «нового Єрусалиму», а потім громадянином земної країни та учасником політичних процесів. Крім того встановлено ключову позицію адвентистів в сфері політичної діяльності: «Церква як народ Божий не повинна розраховувати на будь-яке союзництво в політичній сфері», задля отримання статусу державної релігії. Однак, аналіз публікацій Церкви Адвентистів сьомого дня показав, що біблійна мораль та закон Божий адвентистами визнаються вищими, ніж чиясь окрема політична позиція. Тому, Церква Адвентистів сьомого дня є організацією, яка виступає проти насильства, беззаконня та людиноненависницької політики. Саме, тому адвентисти переважно займають нішу виключно в соціальній, філантропічній та гуманітарній сферах, намагаючись цим компенсувати свою не високу активність в політичній діяльності.

Ключові слова: *політична діяльність, Церква Адвентистів сьомого дня в Україні.*

The attitude of the Seventh-day Adventist Church in Ukraine to the political activity: analysis of publications

Abstract

A number of publications in the media were analyzed in order to determine the attitude of the Seventh-day Adventist Church to the political activity of Adventist believers. It is determined that the Seventh-day Adventist Church is non-political, but some believers are interested in the topic of «politics» through discussion publications: whether Adventists are allowed to engage in political activity, under what conditions, under what circumstances, and so on. It has been studied that Adventists, if they wish, take an active part in political elections without agitating others to vote for one candidate or another. It has been established that despite the low interest of Ukrainian Adventists in political activity, members of the Seventh-day Adventist Church do not ignore political issues or completely distance themselves from this sphere of public activity. It has been found that a number of Adventist publications contain detailed reflections on political issues in the form of

concepts that demonstrate the Church's clear priorities on the issue. These priorities are outlined as follows: politics is a good thing when it is an instrument of good, but an Adventist should first be a citizen of the «new Jerusalem» and then a citizen of the earthly country and a participant in political processes. In addition, the key position of Adventists in the sphere of political activity was established: «The Church as the people of God should not count on any alliance in the political sphere» in order to obtain the status of the state religion. However, an analysis of Seventh-day Adventist Church publications shows that biblical morality and the law of God are recognized by Adventists as superior to one's particular political position. Therefore, the Seventh-day Adventist Church is an organization that opposes violence, lawlessness, and misanthropic policies. That is why Adventists mostly occupy a niche exclusively in the social, philanthropic and humanitarian spheres, trying to compensate for their low activity in politics.

Key words: political activity, Seventh-day Adventist Church in Ukraine.

Постановка проблеми.

У відповідності до «Основ соціального вчення Церкви адвентистів сьомого дня в Україні» (далі Документ; ЦАСД), адвентисти не беруть участі у політичному житті по причині того, що це в першу чергу пов'язано із партійною боротьбою та супроводжується духом роз'єднання. Тому основною метою адвентисти визначають служіння ЦАСД потребам (духовним, матеріальним, суспільним, оздоровчим тощо) суспільства. Як засвідчує затверджений церквою Документ не втручання окремого вірянина у політичні процеси держави не означає, що особа не може брати участі у суспільно-політичній діяльності власної країни. Найрозповсюдженіший і найпростіший спосіб такої участі є вибори, які є засобом волевиявлення народу в демократичній державі. Проте, якщо казати про більш складні й відповідальні рівні політичної активності, адвентист не може бути одночасно священнослужителем і політичним діячем йому необхідно обрати щось одне [Основы 2007].

Незважаючи на заявлену доктринально-нейтральну позицію в політиці, адвентисти підкреслюють, що залишають за собою право виступати проти «терору, екстремізму та інших негативних явищ, які ЦАСД засуджує» [Основы 2007]. Також ЦАСД визнає, що релігійні високоморальні люди можуть мати різні думки щодо політичних і соціальних питань, тобто, відмінність у тій чи іншій позиції ще не є приводом для засудження людини як недуховної чи аморальної загалом [Основы 2007]. Оскільки таке явище як тероризм вже було засуджено вище, то стає зрозумілим, що плюралізм думок допускається лише у тих сферах, які не пов'язані з агресивною людино-ненависницькою ідеологією. Адже ЦАСД підкрес-

лює, що намагається об'єднувати суспільство та спонукати до миру людей, які мають різні політичні переконання. Саме тому переконання вірян не повинні суперечити «нормам християнської моралі в українському законодавству» – зазначається в Документі [Основы 2007].

Отже, бачимо ієрархію цінностей, де постулюється свобода думки, але мораль і законність визнаються вищими, ніж сама по собі чиясь політична позиція. Адвентисти не диктують своїм вірянам єдину політичну позицію з кафедри, а послідовно виступають за особисту свободу вибору, яка пов'язана з відповідальністю за суспільство, і повинна витікати з любові до своєї країни. Однак, незважаючи на визнання, що «в рамках існуючих норм адвентисти можуть займати керівні державні посади», і приклади таких випадків знає світовий адвентизм [Основы 2007], самі українські адвентисти не поспішають ставати політичними діячами, обмежуючись швидше гуманітарною сферою діяльності.

На це звертає увагу Вікторія Любащенко: «Хоча протестанти не виявляють публічної зацікавленості політичним життям країни, чимало п'ятдесятників і баптистів уже залучені до місцевих органів влади і співпрацюють з різними політичними силами. А ось адвентисти, переважно відкидають участь у державній діяльності, надаючи перевагу філантропічним, освітнім, медико-оздоровчим програмам» [Любащенко 2017: 451-466]. Через те, що протестанти інших конфесій виявляють більший рівень політичної активності, адвентисти можуть сприйматися на їхньому фоні як аполітичні. Чи дійсно в наш час політична сфера їх зовсім не цікавить? Чи, можливо, їхня політична свідомість має інші прояви,

не настільки помітні, але суттєві.

Щоб знайти відповіді на поставлені питання, звернемося до публікацій у ЗМІ та на офіційному сайті ЦАСД в Україні, авторами або героями яких є адвентисти, що висловлюються про політику, а також представники інших церков, чиї погляди цікаві адвентистам. На нашу думку, спектр цих висловлювань допоможе уточнити, як саме на даному етапі українські адвентисти осмислюють та застосовують своє соціальне вчення щодо політики.

Метою даної статті є визначення ставлення вірян Церкви Адвентистів сьомого дня до участі в політичній діяльності на основі адвентистських документів, джерел та публікацій про ЦАСД в ЗМІ.

Умовно такі публікації можна розділити на кілька типів, їх детальний аналіз і огляд визначає основні завдання статті для досягнення поставленої мети.

1. Публікації адвентистів про принципи ставлення до політичних питань в контексті історії та сучасної позиції всесвітньої ЦАСД, незалежно від українського контексту.

2. Лідери ЦАСД та окремі адвентисти, що у ЗМІ висловлювали свої погляди на політику або окремі аспекти суспільно-політичного життя України.

3. Авторські публіцистичні видання адвентистів, які б розгорнуто освітлювали тему політики [Балаклицький 2016].

4. Публікації на адвентистських ресурсах висловлювань не адвентистів, що ділилися своїми поглядами на політику.

Виклад основного матеріалу. Перший тип праць в контексті історії і сучасної позиції всесвітньої ЦАСД включає публікації з аналізом вчення піонерів адвентизму. Наприклад: Яка позиція піонерів / засновників адвентизму щодо участі членів церкви в політичних виборах? Підкреслимо, що з моменту заснування ЦАСД питання участі адвентистів у політичній діяльності та політичних виборах країни формувалося протягом багатьох років і відповідь на нього була неоднозначною. В табл. 1. зведено опубліковані цитати засновників адвентизму та їхні позиції щодо політичності чи не політичності вірян.

Публікуючи матеріали про ставлення піонерів адвентизму до елементарних і базових явищ політичного життя, таких, як вибори, адвентисти убезпечують своїх вірян, з одного боку, від фанатичного ставлення, яке б відкидало будь-яку взаємодію з політичною державою, з іншого боку, від можливої політичної агітації серед вірян, яка б розколола ЦАСД. Однак, оскільки проблеми, з якими стикалися піонери адвентизму, не прояснюють абсолютно всіх ситуацій, з якими мають справу сучасні українські адвентисти, виникає нагальна потреба продовжувати обговорювати ставлення до тих чи інших політичних аспектів і більш детально випрацьовувати офіційну позицію ЦАСД. Знайомство вірян з такою позицією продовжується у церковних ЗМІ, зокрема на офіційному сайті Української уніонної конференції.

Наприклад, серед публікацій на згаданому сайті з'являються новини, що демонструють сучасне ставлення всесвітньої ЦАСД до військової служби, адже війна є явищем суспільно-політичним, міцно вписаним в контекст політичної боротьби, а за деякими визначеннями – це продовження політики засобами насилля. У публікації «Адвентистська Конференція з Військової Служби обговорює офіційну позицію церкви як сторони, що не воює», розповідається про підсумки внутрішньої церковної зустрічі, спрямованої «на те, щоб підвищити обізнаність про офіційну позицію деномінації по відношенню до військової служби і з'ясувати, як її застосовувати в умовах все більш складної і мінливої міжнародної обстановки». Підкреслюється, що незважаючи на позицію адвентистів як невоюючих, ЦАСД не ігнорує людей, які служать в армії. Тож потрібна збалансована позиція, яка не зобов'язує членів церкви за будь-яку ціну уникати армії, але дає певні рекомендації [Паседжи 2019]. Для українських адвентистів новини або статті, де розглядається ставлення до військової служби, яка наразі є актуальною, оскільки в Україні триває війна на Донбасі. Церква вимушена реагувати на суспільно-політичні реалії, що є викликами часу.

Однією з тем адвентистських новин, що стосуються політичних аспектів, є міжнародні

Таблиця 1. Ставлення та позиції засновників (піонерів) ЦАСД до політики та політичної діяльності окремих вірян-адвентистів [Какова позиція 2019]

Позиція Урії Сміта: Адвентисти повинні нейтрально ставитися до політики; Відмовлятися від активної агітації за якого небуť представника від народу.
Причини позиції: Адвентисти не можуть без ризику приймати участь в якому небуť політичному дійстві. На звинувачення людей, що ми своїми голосами не протидіємо злу нашого часу, відповідаю: дослідження біблійних пророцтв показує, що земне положення не виправиться на краще, тому ми повинні присвятити своє життя для підготовки себе та інших до повернення Ісуса.
Позиція Джеймса Уайта і Джона Ендрюса: адвентистам необхідно користуватися своїм правом голосу, по тій причині, щоб до влади не прийшла не достойна людина, а на посаду могла б бути обрана інша особа із хорошою репутацією.
Причини позиції: Ми не знаходимо доказів у Біблії, що не можна віруючому в трьох ангельську вістку голосувати. Ми не рекомендуємо голосувати, але не забороняємо. Якщо брат вирішив голосувати, ми не будемо його осуджувати, але ми хочемо тієї ж свободи, якщо вирішуємо не голосувати. Ми віримо, що той хто підлягає духу політичної боротьби втрачає дух справжньої істини і наражає свою душу на небезпеку. Із рукопису Джеймса Уайта «Нація» від 12 серпня 1862 року стає зрозумілим, що деякі адвентисти голосували, їм це було не заборонено. Як результат вони віддали свої голоси на користь президента Авраама Лінкольна.
Позиція Елен Уайт: Членам ЦАСД необхідно уникати будь якої політичної агітації, так як це може призвести до розділення церкви. Бог не доручав нашим служителям і викладачам втягувати в церкву політику. Їхня місія – проголошувати світу трьох ангельську вістку. Якщо члени церкви мають бажання прийняти участь у виборах, вони повинні робити це, не рахуючи своїм обов'язком втягувати інших в голосування за тих чи інших кандидатів.
Причини позиції: Служителі та члени ЦАСД можуть позитивно впливати на суспільство, прийняття державних законів шляхом особистої участі в голосуванні. Коли ми голосуємо за справедливість, істину, права людини, акт голосування не може сам по собі бути засудженим, а в деяких випадках повністю обґрунтованим. Тому голосування за підтримку злочинів чи рабства є вкрай злочинним у світлі неба. Однак ми виступаємо проти боротьби між політичними групами чи партіями. Чи повинні ми приймати участь в голосуванні? Я кажу їм «так», і говорила щодо цього питання близько 20 хвилин. Ми повинні визнавати земне керівництво як божественне установлення і вчити коритися його законним вимогам. Божа істина робить чоловіків і жінок сумлінними громадянами своєї держави. Не стримана людина не повинна бути поставлена на позицію довіри голосами людей. В нашій країні кожен виборець має вирішальний голос, коли ми обираємо, які закони будуть контролювати націю. Чому б цей вплив і цей голос не віддати за здержливість і розсудливість.
Резюме: ставлення піонерів ЦАСД до політики та участі в ній вірян було неоднозначним. На початку участь у голосуванні взагалі виключалася, згодом думка була змінена, оскільки прийшли до висновку, що адвентисти повинні використовувати позитивний вплив на суспільство за допомогою участі в політичних голосуваннях.

публікації про адвентистів, що стали політиками. «Вперше адвентист сьомого дня обраний до парламенту Канади», – наголошується в одній із перекладених з англійської мови публікацій на сайті ЦАСД [Бусси 2019]. У статті вибір героя новини, Дерека Натаніеля Слоана,

захищати християнські цінності на рівні парламенту наводиться як позитивний приклад, досягнення і зразок покликання в професії. Водночас викликають зацікавленість мотиви і принципи, якими збирається керуватися канадський адвентист-політик. Він висловлю-

ється про те, що саме адвентисти могли б допомогти політикам правильно захищати релігійну свободу, а для цього вірянам треба мати і політичну ініціативність також: «Ви знаєте, я думаю, що це більше, ніж просто «кар'єра». Я думаю, що християни повинні бути більш політичними і брати участь в цьому». На думку Дерека, простої участі вірян у виборах вже недостатньо, адже при загальному голосуванні «політика вже сформована», а коли політичну активність проявляє християнин, то він починає не просто обирати, а й «формувати» політику. За словами героя новини, навіть не так важлива партія, від якої міг би виступити адвентист, скільки важлива філософія, яку сповідує ця людина як політик [Крупський 2015].

Описана ситуація демонструє українським адвентистам досвід всесвітньої ЦАСД, у якій таке явище як політична активність адвентиста (більша, ніж проста участь у виборах) не засуджується, а, навпаки, розглядається позитивно, якщо професійним політиком стає людина, що дотримується біблійних принципів. З цих та подібних їм публікацій в ЗМІ українських адвентистів, що охоплюють досвід піонерів, повідомляють про офіційну позицію Всесвітньої церкви та наводять приклади успішних адвентистських політиків, ми бачимо, що ЦАСД в Україні намагається приділити увагу різноманітним аспектам суспільно-політичного життя. Вона закликає вірян не захоплюватися політичною боротьбою, яка може привести до духу суперництва та розділення в ЦАСД, тим більш, не схвалює насилля у цій боротьбі. При цьому громадянські обов'язки, такі, як участь у виборах, вважаються добрими, а їх виконання заохочується в тому випадку, коли відбувається голосування «за істину, справедливість, права людини». Особливий акцент адвентисти роблять на релігійній свободі, яка також є частиною політики держави. Як у всьому світі, так і в Україні не схвалюється підтримка адвентистами тих політичних лідерів, які можуть подавляти релігійну свободу.

Отже, в контексті історії і сучасної позиції всесвітньої ЦАСД для українських адвентистів свобода віросповідання, права людини та єдність Церкви – головні цінності. Новини

ж про досвід адвентистів у серйозній політиці за кордоном, хоча й сприймаються українськими вірянами з гордістю за одновірців, але у той же час виглядають певною екзотикою, яка здається більшості місцевих адвентистів неможливою в українських реаліях. Таке сприйняття є типовим для церкви, що тривалий період жила в умовах релігійної несправедливості і, хоча й отримала її, але продовжує існувати у суспільстві, де верховенство права вважається утопією. Проте, немає етичної заборони за певних умов змінити цю аполітичну установку.

2. Лідери церкви та окремі адвентисти, що у ЗМІ висловлювали свої погляди на політику або аспекти суспільно-політичного життя України. У 2015 році Максим Крупський, керівник відділу релігійної свободи та зв'язків з громадськістю ЦАСД, опублікував в адвентистських ЗМІ статтю «Украина, мировая информационная война и новый вызов адвентистскому единству», де розглядає реакцію адвентистів на події Майдану і війну на Донбасі, а також дає рекомендації щодо того, як адвентистам ставитися до питань, які привносять політичне розділення між вірянами [Меренков 2016].

У цій розгорнутій статті ми бачимо, що незважаючи на політично-нейтральну позицію ЦАСД, суперечки настільки захопили вірян, що вилилися у справжню проблему. Автор вимушений констатувати: «Політичні питання виявились досить цікавою темою і для християн. У соціальних мережах – баталії. Адвентисти сперечаються з адвентистами, чия влада краща. Сперечаються, чиї ЗМІ більше обманюють». Причому, як зауважує автор, «на політичні погляди віруючого-адвентиста дуже мало впливу справила соціальна доктрина ЦАСД. Місце проживання, а також навколишні обставини стали більш важливим фактором, ніж біблійне розуміння майбутнього нашого світу, участі християнина в політичному житті, ставлення до влади». Під місцем проживання в більшості випадків, як можна здогадатися, малося на увазі проживання на території України чи Росії [Меренков 2016].

Отже, Максим Крупський констатував проблему, коли політична пропаганда та ін-

формаційний фон виявилися для багатьох вірян занадто впливовими. Тому він, по-перше, нагадує, яким чином повинні бути розставлені пріоритети в адвентистів: єдність церкви вища за політику, любов до небесної батьківщини вища за любов до земної. У той же час автор не відкидає і любов до земної батьківщини, пропонуючи замість радості від загибелі ворогів молитися за свою країну, а якщо діяти, то мирним шляхом, відповідаючи добром на зло [Меренков 2016].

Щоб зняти напруження між вірянами, яке викликає інформаційна війна, автор рекомендує не ігнорувати об'єктивну реальність, а все ж шукати та дізнаватися правду про те, що відбувається. Не вірити інтернет-джерелам і телевізору, але запитувати у тих братів по вірі, які самі є свідками подій і яким можна довіряти. Чим ближче людина до правди, тим меншим може бути розкол, адже розуміння правди убезпечує від звинувачень один одного у викривленні цієї самої правди. А причину, чому багато хто з адвентистів так не робить, Максим Крупський вбачає у відсутності глибокої довіри один до одного в адвентистському середовищі, а також у відсутності довіри до пасторів, викликаній духом постійної критики серед деяких вірян. Ще одна проблема, на яку звертає увагу автор статті – питання релігійної свободи, однієї з найважливіших цінностей для адвентистів, випало з поля зору багатьох вірян. Тож незважаючи на відсутність прямої вказівки на праву або неправу сторону в конфлікті, автор пропонує читачам самим визначитися з цим питанням згідно із надійним критерієм релігійної свободи [Меренков 2016].

Загалом в цій статті ми бачимо «м'який» спосіб вирішення гострих політичних питань, що поєднує в собі певну необхідність аналізувати політичну сферу, бути небайдужими, співпереживати й допомагати ближнім у складний період, але при декларації аполітичності ЦАСД й пріоритету небесної батьківщини над земною. Важливою ознакою статті є те, що вона містить конкретні поради, які можуть, на думку автора, допомогти адвентистам подолати політичний розкол, упереджене ставлення і налаштованість один проти од-

ного, позбутися нав'язаних ЗМІ і далеких від реальності пропагандистських стереотипів, і повернутися до розуміння пріоритету релігійної свободи над всіма іншими інтересами.

Зазвичай думка лідерів адвентистської церкви (як і інших пізньопротестантських церков) з того чи іншого суспільно-важливого питання не цікавила секулярні ЗМІ. Але висловлювання керівника ЦАСД в Україні, опубліковане на сайті Інституту релігійної свободи у квітні 2016 року, було передруковане інформаційним агентством УНІАН. Публікація містила коментар Станіслава Носова про поїздку делегації Всеукраїнської ради церков і релігійних організацій (ВРЦіРО) у Нідерланди щодо питання євроінтеграції. Саме соціальна значимість і політична актуальність теми дозволила секулярним ЗМІ передрукувати цей матеріал.

У згаданому інтерв'ю керівник ЦАСД розповів: «Перше, що нас запитували: «Чому ви як релігійні лідери приїхали за політичним питанням? Адже асоціація з ЄС – це все-таки питання політичне». Наша делегація відповідала так: «Ми представляємо думку українського народу. Ми бачимо переживання нашої пастви, сьогоднішній біль українців. І ми хотіли б, щоб їхнє життя змінювалася на краще, щоб люди раділи не лише матеріальному благополуччю, але й мали гідні цілі, плани, перспективи. Адже якщо говорити про молоде покоління українців, то воно бажає мати вихід на Європу з перспективою навчання, обміну думками, зміцнення дружніх контактів. Молоді люди бачать у співпраці з Європою можливість для розвитку як своєї особистості, так і в цілому країни. Позицію цих людей ми і хочемо донести до європейців» [Меренков 2016].

Коментар Станіслава Носова показав позицію українських адвентистів як спільну з іншими церквами щодо зацікавленості у європейському курсі країни. Також цей коментар свідчить, що політичний бік питання не є причиною ігнорувати ті речі, від яких залежить майбутня доля народу. Водночас варто зауважити, що на даний момент публікації подібного роду для адвентистських лідерів є надзвичайно рідкісними, одиничними. З тої причини, що сама ЦАСД поки що не генерує

теми, що мали б політичну актуальність всеукраїнського масштабу, але за бажанням може скористатися актуальними приводами в рамках своєї участі у ВРЦіРО.

У 2016 році спочатку сайт Ochakiv.info, а потім і портал «Релігія в Україні» надрукували інтерв'ю з новообраним на той момент мером міста Очакова Миколаївської області – адвентистом Сергієм Бичковим [Меренков 2016]. Герой інтерв'ю відповів на запитання щодо участі християнина у політиці і розповів про принципи, якими він керується у своїй діяльності. Стосовно себе Сергій каже, що його діяльність на посту мера є не політичною, а господарською. Але оскільки, як може зрозуміти читач, і господарська, і політична діяльність стосуються сфери управління, то в обох цих напрямках ніщо не заважає втілювати християнину, у тому числі й адвентисту біблійні принципи. Саме про них і розповідає С. Бичков.

Отже, адвентист може бути посадовцем будь-якого рівня в державі: «Є приклади адвентистів – керівників міст, відділів, міністерств в різних країнах», – нагадує герой інтерв'ю, наводячи з Біблії також приклади державних діячів – праведників: Йосипа, Даниїла... Говорячи про місію християнина-управлінця або політика, С. Бичков пояснює: «Я чув від церковних людей: «А ось вони – «нагорі» – дають обіцянки і не виконують». Але що заважає вам, якщо ви там опинитеся – виконувати свої обіцянки? Всіх під одну гребінку заганяти – неправильно. У Бога індивідуальний підхід до кожного. Якщо Бог когось ставить на державну посаду, Він переслідує певну мету» [Балаклицький 2007].

Про те, чим керуватися в управлінській діяльності, мер-адвентист каже: «Якщо ваше рішення або дія суперечить Божому слову, то яка різниця, мер ви чи ні, ви просто не маєте права такі рішення приймати. А якщо ви мер, і люди будуть знати, що ваші рішення узгоджені з Божим Словом, то буде з кого брати приклад». Про свою команду, що може складатися з людей різних політичних уподобань, С. Бичков висловився так: «Мені все одно, з якої партії хто вийшов. Якщо людина працює для міста, їй «зелене світло». Керівник міста, на

його думку, повинен вміти «приймати рішення і брати відповідальність на себе». Також він висловився за децентралізацію влади, і за те, щоб держава якнайшвидше виховувала чесних, принципових, неупереджених професіоналів, що відповідали б за вертикаль влади, виконання законів. «Все впирається в людський фактор, в кадри», – підкреслює героєм інтерв'ю. Портал «Релігія в Україні», передрукувавши повний текст, подав також скорочений огляд під назвою: «Мер-адвентист Очакова розповів, як християнські цінності поєднуються з керуванням містом» [Меренков 2017].

Загалом, як можна помітити, всі ті принципи, про які говорить український адвентист С. Бичков, є універсальними управлінськими принципами, які можна застосовувати і в політичній сфері. У 2018 році сайт ЦАСД в Україні надрукував інтерв'ю з адвентистом – Ігорем Полуяном, депутатом Деснянської районної ради у місті Чернігові, головою громадської організації із захисту прав дітей «Акція допомоги», представником України в Євросоюзі. За словами Ігоря Полуяна, на момент інтерв'ю він співпрацював з депутатами-християнами різних деномінацій, в тому числі з Павлом Унгуряном.

Героєм інтерв'ю також висловився про християнські принципи, якими повинен керуватися політик. А свої мотиви, чому він пішов у політичну сферу, пояснив так: «Я розумів, що щось треба змінити. Наші брати та сестри це також розуміють, і тому вони моляться за чиновників, депутатів, за нашого президента, щоб Бог дав йому мудрості керувати країною, але як тільки я почав говорити: «Так може нам, християнам, стати і керувати, бо ми розуміємо християнські принципи, і нам їх не треба пояснювати?». Проте чомусь я отримав холодну відповідь, що християнин не може бути в політиці. Для мене це подвійні стандарти: з одного боку ми хочемо мати чиновників, які будуть сповідувати Божі закони і настанови, а з іншого – щоби християни не йшли в політику» [Меренков 2017].

Отже, Ігор Полуян констатував давно назрілу внутрішню церковну проблему – подвійні стандарти українських вірян у ставлен-

ні до політики. Як свідчить герой інтерв'ю, засудження політиків і небажання з ними спілкуватись в багатьох старих адвентистів пояснюється усе ще живою пам'яттю про Комуністичну партію, що не відповідає реаліям сьогодення: «На сьогодні партії є всього лиш інструментом, за допомогою якого кандидати в депутати можуть обиратися до Верховної чи місцевих рад. Тому люди просто не володіють інформацією і роблять висновки, які є далекі від істини. Звичку нести Слово Боже тільки до робітників, службовців, лікарів, вчителів, і відмовлялись нести його до депутатів і чиновників І. Полуян називає дискримінацією. І власним прикладом намагається змінити шаблони, зламати усталені стереотипи, керуючись тим, що говорить Слово Боже «стосовно лідерства, політики, керування державою». Про недопустимість використання церкви політиками він висловився так: «Якщо до мене як до депутата звертаються по допомогу, я допомагаю всім, в тому числі і членам церкви, а якщо допомога треба мені як депутату, я не використовую ні церкву, ні її окремих членів. Це моя принципова позиція» [Меренков 2017].

Ще один адвентист – Сергій Григоренко, экс-секретар Луцької міськради, також на сайті Церкви АСД в Україні наголошує, що «Християнин у політиці – це питання покликання та відповідальності перед Богом і людьми». Він розповів, чим саме його приваблює громадсько-політична діяльність: «брав активну участь ще у «Помаранчевій революції» 2004 року, був молодого людиною, хотілося якось впливати на політичне життя, тим більше, мене турбувало багато питань: щоб у місті було краще жити, також цікавився екологією, збереженням тваринного світу. У мене були друзі серед політиків, вони мене й запросили у цю сферу. Я мав активну життєву позицію і вона привела мене в політику» [Меренков 2018].

Також на позицію С. Григоренка вплинуло перебування в Європі. Проте, як він сам визнає, його діяльність не є великою політикою, а скоріше місцевим самоврядуванням. Однак радить молодим людям: «якщо вони відчувують у собі сили, якщо у них є конструктив-

ні ідеї і є можливість іти у політику на тому чи іншому рівні або у господарську сферу, то треба йти й намагатися відстоювати біблійні цінності...». Знов-таки, найголовніша з цих цінностей – свобода віросповідання.

В кінці 2019 року сайт ЦАСД опублікував інтерв'ю з адвентистським пастором, експертом з юдаїки Віктором Вятхою. Тема розмови – плановане скасування мораторію на продаж землі в Україні і прийняття законопроекту, що відкриває земельний ринок. Незважаючи на економічну спрямованість тематики, можна частково її віднести і до політичного питання, адже законопроект став об'єктом протистояння різних політичних сил. Головна думка Віктора Вятхи – в Україні треба приймати такі закони, які б захищали не олігархів, а простих людей подібно до законів давнього Ізраїлю [Балаклицький 2016].

Отже, бачимо нечасті, але яскраві спроби окремих українських адвентистів звертатися до політичної або дотичних до цієї сфери тем і висловлюватися, у тому числі на офіційному сайті Церкви, щодо суспільно-політичних реалій в Україні, а також визнавати застарілість або духовну незрілість деяких установок членів церкви щодо співвідношення християнства і політики.

3. Авторські публіцистичні видання адвентистів, які б розгорнуто освітлювали тему політики. У порівнянні з новинами, інтерв'ю або статтями на теми, пов'язані з політикою, перевага книжкових видань – у більшій системності у викладенні матеріалу. Прикладом такого книжкового видання є публіцистична збірка доктора наук із соціальних комунікацій Максима Балаклицького «Писание и политика», видана у 2016 році у серії «Національні євангельські автори». Книга містить розгорнутий погляд на ставлення автора-адвентиста до політичних процесів [Гордєєв 2018].

У своїй книзі М. Балаклицький розмірковує, чи є у Церкви політичний вимір, при цьому розгляд проблеми іде винятково на основі біблійних історій і текстів, з яких виводяться принципи, якими керувався Божий народ у давні часи. Автор аналізує як позитивні, так і негативні наслідки участі віруючих у полі-

тичних процесах давнини. У результаті такого аналізу він доходить висновку: «Бог не хоче, щоб Його народ мислив політично ... Ми визнаємо земні влади – як інструменти в Божій руці. Не більше і не менше» [Меренков 2018: 29]. Таку думку можна вважати традиційною для українських адвентистів.

Протиставляючи політику й істину, автор пише: «Політика мінлива, істина вічна. Бог в різний час діє тим або іншим чином в політичній сфері. Але його спілкування зі Своїм народом не ґрунтується на політичних розрахунках. Він відкрив нам Свій вічний закон, уклав незмінний заповіт. Ми не є членами Його партії, а Його діти, жителі Його вдома. Його волю ми пізнаємо не з політичних зведень і прогнозів, а з найвірнішого пророчого слова».

Водночас М. Балаклицький, як і інші адвентисти, висловлювання яких були розглянуті вище, не заперечує політичного виміру життя християнина, але підкреслює його другорядність, вузькість, підпорядкованість духовному надполітичному виміру. «Ніхто не відміняв наших цивільних і політичних прав і обов'язків. За кого голосувати на конкретних виборах – наш вибір і наша відповідальність. Але в першу чергу нам треба бути громадянами Нового Єрусалиму, шукати волі Божої і діяти як біблійні віруючі, а лише в другу чергу – як громадяни конкретної країни і учасники політичних процесів» [Там же].

Автор посилається на принцип міжнародної політичної незалежності, якої вимагав від давнього Ізраїлю Творець. У скрутні часи, навіть при військовій загрозі царі Ізраїлю повинні були покладатися не на військово-політичні союзи з іншими державами, а лише на Божу допомогу [Гордєєв 2018: 28]. Так само і християнин повинен бути політично незалежним і більше покладатися на Бога, ніж на політичну підтримку чи обіцянки тих чи інших сил – прочитується думка автора.

Хоча у передмові до збірки М. Балаклицький згадує і новітню історію України, Майдан 2014 року, події, пов'язані з Кримом та Донбасом, у контексті яких написане виглядає вельми актуальним, але в самій книзі конкретно ці явища та участь чи неучасть українських протестантів у них не аналізуються так, як це

роблять інші протестантські автори, такі як Олексій Гордєєв – журналіст, магістрант богослов'я, автор книги «Церковь на Майдане» і статті «Майдан як виклик протестантській псевдополітичності», що ввійшла в збірку «Бог і Майдан: Аналіз і свідчення» [Меренков 2018: 100-124].

На відміну від О. Гордєєва, М. Балаклицький не розбирає українські реалії та дії українських християн, а одразу перекидає місток до біблійного вчення, яке стає зрозумілим після вивчення багатьох ситуацій, у які потрапляв народ Божий під час Старозавітньої і Новозавітньої історії. Автор виводить з цих ситуацій і з біблійних уривків тези або принципи, які вказують основний напрям, у якому повинен рухатися і сучасний вірянин. А далі читач повинен робити висновки сам, думати, як це застосувати до реалій і політичної ситуації сьогодення. Особливість книги в тому, що читачу пропонується не готова відповідь, а матеріал для роздумів, подальшого аналізу й особистого вибору.

4. Публікації на адвентистських ресурсах висловлювань неадвентистів, що ділилися своїми поглядами на політику. Можна помітити, що частиною матеріалів на офіційному сайті ЦАСД в Україні, що так чи інакше торкаються політичної тематики, є публікація або перепублікація інтерв'ю або коментарів інших протестантів або експертів-релігієзнавців, що не є адвентистами. Наприклад, інтерв'ю з журналістом, громадським діячем, головою громадянського руху «Всі разом!» Русланом Кухарчуком. Герой інтерв'ю підкреслює, що він і його рух захищають «фундамент демократії – права людей і сімей» [Меренков 2018b]. Уже саме апелювання до демократії говорить про політичний аспект позиції Р. Кухарчука, який, до того ж, займався політичною журналістикою, і є суспільно-політичним оглядачем в медіа.

Висловлюючи своє розуміння співвідношення християнства і політики, Р. Кухарчук пропонує дві тези: «Перша: Церква – це Божа інституція на землі, тому вона значно вища за своїм статусом за будь-яку політику... недоречно Церкві або духовним представникам аж занадто принижуватися перед політиками або

перед політичною системою будь-якої країни...». Другою тезою Р. Кухарчука є наступне: «...переконаний, що Господь кличе багатьох віруючих особисто займатися політикою. Когось кличе займатися журналістикою, медициною, а когось політикою. Тому наша теза в рамках руху «Всі разом»: «політика – це служіння». Герой інтерв'ю радить: «Ті віруючі люди, у кого на серці йти у політику, хай роблять це сміливо. Навіть попри те, що їх не розуміє церква, або інші віруючі будуть критикувати».

Дещо іншу позицію можна побачити в інтерв'ю з доктором богослов'я Романом Соловйєм: «Нам не варто розраховувати на політичні важелі для поширення Євангелія» [Балаклицький 2018]. Р. Соловій, не закликає йти християн в політику, а, навпаки, попереджає про небезпеку крайнощів, надмірної заполітизованості і нерозумінні місії християнина в політиці. Адже цим, на його думку, «грішать» українські протестанти. Р. Соловій зазначає, що, з одного боку, частина українських протестантів, продовжуючи традицію радянських часів, дистанціюється і ізолюється від політичних процесів. З іншого боку, інша частина протестантів налагоджує контакти з тими політиками, які розраховують на електоральну підтримку протестантів.

Отже, існує загроза маніпуляції церквою політиками. Все це відбувається, на думку героя інтерв'ю, через «відсутність богословського тлумачення політичного життя». Р. Соловій радить: «Безумовно, діалог між церквою і політикумом необхідний, але при цьому церква повинна виявляти більше обачності і критичності у своїх політичних контактах». Ситуація у протестантському середовищі може змінитися на краще, якщо організовувати «відкрите обговорення більшості суспільно-значимих проблем на рівні експертів» [Балаклицький 2018].

Перед Днем подяки 2018 року на сайті Церкви АСД опубліковано «Експертне опитування 2017 та 2018 рік українського протестантизму: активність, масштаб, завдання, опозиція, результати» [Гордєєв 2015], у якому зібрані думки ряду експертів, у тому числі неадвентистів (серед них релігієзнавці та

протестантські діячі). Публікація торкається серед інших і того питання, які зміни відбуваються у ставленні й участі протестантів у політиці.

Так, Олег Подкопаєв – пастор церкви «Дім Хліба-західний» (Кривий Ріг), депутат центрально-міської районної ради, засновник ГО «Кривий Ріг за сім'ю», роз'яснює, чому політикам цікаві протестантські церкви: «бо там є організованість, підпорядкованість, і вони бачать у цьому гарний електорат, і можна домовитись з лідером, і він організує певну кількість голосів. У православній церкві це важко організувати, де немає певної громади. Тому політики час від часу заграють з протестантами». О. Подкопаєв радить церквам не ставати майданчиком для політичної агітації.

Руслан Кухарчук – політичний оглядач, керівник суспільного руху «Всі разом!», перераховуючи цілі, які ставлять перед собою українські протестанти сьогодні, наводить три основних цілі: 1. Благовістя. 2. Соціальне та публічне визнання. 3. Вплив на політичні процеси. Олексій Гордєєв – магістрант богослов'я, автор книги «Церков на Майдане» [Гордєєв 2015] спеціаліст із соціальних комунікацій, радить аналізувати соціально-політичну активність протестантів, «бо духовну активність складно вимірювати, і завжди будуть говорити, що в духовному плані ми поглибили, розширили і «копали» з ранку до обіду. Саме тому ми будемо вимірювати те, що вимірюється, а саме – суспільно-політичну активність».

Вищенаведені публікації на сайті Церкви не демонструють повну офіційну підтримку неадвентистів – авторів висловлювань, що містяться у цих публікаціях, але показують, по-перше, підтримку тих елементів їхньої позиції, які не суперечать адвентистській соціальній доктрині, а по-друге, показують зацікавленість адвентистів у вивченні ролі протестантизму у сучасних політичних процесах в Україні. Одна з причин такої зацікавленості, на нашу думку – намагання глибше зрозуміти роль і самого адвентизму в українських суспільно-політичних реаліях сьогодення.

Висновки. Незважаючи на помітно меншу зацікавленість українських адвентистів у

політичній активності, ніж представників деяких інших протестантських церков, не можна сказати, що адвентисти ігнорують політичні питання або повністю відсторонюються від цієї сфери. Розгорнуті роздуми адвентистів у вигляді концепцій (Максим Балаклицький, Максим Крупський) демонструють чіткі пріоритети: політика гарна справа тоді, коли є інструментом добра, але в першу чергу адвентисту слід бути громадянином Нового Єрусалиму, і лише в другу чергу – громадянином земної країни і учасником політичних процесів. Церква ж як народ Божий не повинна розраховувати на будь-яке союзництво в політичній сфері.

На сайті ЦАСД з'являються ексклюзивні статті та інтерв'ю, а також матеріали, передруковані з інших ЗМІ, які торкаються проблеми ставлення адвентистів і інших протестантів до політики. З цих публікацій видно, що окремі адвентисти задіяні в політичному житті тією чи іншою мірою, або мають свій погляд на нього, і їм не байдуже життя країни. Адвентисти, активні в політиці, або сфері, дотичній до неї (управління), наполягають на тому, що така діяльність цілком може поєднуватися з вірою, якщо буде базуватися на християнських цінностях. Однак на сьогодні адвентистів в Україні, що обирають політичну сферу як поле своєї активності, дуже мало. Скоріш,

це виняток, ніж правило і свідчить про відсутність в українських адвентистів сформованої політичної культури, в контексті якої б виховувались політично активні особистості. Традиційно для адвентистів – звужувати сферу дотику до політики захистом свободи совісті. В окремих випадках в інтерв'ю на сайті ЦАСД може міститися особиста суб'єктивна точка зору героя інтерв'ю, що, з одного боку, не є офіційною точкою зору ЦАСД, а з іншого – не протирічить її основним принципам. Цим самим українські адвентисти показують, що вони зацікавлені у вивченні складних або суперечливих для протестантизму питань, і краще, коли ці питання виносяться на розгляд і обговорення загалу, а не ігноруються.

Адвентисти не бояться передруковувати на офіційному сайті уніону інтерв'ю протестантів, які в деяких питаннях і поглядах на політику опонують один одному (наприклад, громадський діяч, лідер руху «Всі разом!» Руслан Кухарчук і доктор богослов'я Роман Соловій). Це не тільки свідчить про зацікавленість адвентистів у публічному діалозі на актуальні загально протестантські теми, а й про зважену позицію: ніколи істина не є надбанням однієї людини, по-своєму можуть бути праві люди з різною точкою зору, треба все зважувати й вчитися виробляти власний збалансований погляд.

Бібліографічні посилання

- Балаклицький, М. (2016). *Писание и политика. Публицистический сборник*. Коростень: МЧП «Триада С».
- Балаклицький, М.А. (2007). *Православний – Адвентист: богословські дискусії. частина друга*. Інтернет-Газета «Путь». [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.asd.in.ua/archives/568> (дата звернення 14.04.2020)
- Балаклицький, М., Єфіменко, В. (2018). *Експертне опитування «2017 та 2018 рік українського протестантизму: активність, масштаб, завдання, опозиція, результати»*. Українська Уніонна Конференція. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://uuc.adventist.ua/ekspertne-opytuvannya-2017-ta-2018-rik-ukrayinskogo-protestantyzmu-aktyvnistmasshtab-zavdannya-opozytsiya-rezultaty> (дата звернення 13.04.2020)
- Бусси, Б.В. (2019). *Впервые адвентист седьмого дня избран в парламент Канады*. Українська Уніонна Конференція. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://info.adventist.ua/vpervye-adventyst-sedmogo-dnya-yzbran-v-parlament-kanady/> (дата звернення 18.04.2020)
- Гордеев, А. (2015). *Церковь на Майдане*. Киев: Книгоноша.
- Гордеев, О. (2018). Майдан як виклик протестантській псевдополітичності. *Бог і Майдан: Аналіз і свідчення*, 100–124.
- Какова позиция Е. Уайт относительно участия членов церкви в политических выборах? (2019). *Духовно-Историческое Наследие Церкви Адвентистов Седьмого Дня*. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://egw-heritage.esd-sda.org/items/kakova-poziciya-e-uajt-otnositel-no>

[uchastija-chlenov-cerkvi-v-politicheskikh-vyborah](#) (дата звернення 20.04.2020)

- Крупский, М.В. (2015). *Украина, мировая информационная война и новый вызов адвентистскому единству*. Интернет-Газета «Путь». [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.asd.in.ua/archives/1188330970> (дата звернення 16.04.2020)
- Любашенко, В.І. (2017). *Реформація і протестантизм: український контекст: збірник наукових статей*. Київ: Саміт-Книга.
- Меренков, И.А. (2016). *Об итогах поездки делегации Совета Церквей в Нидерланды*. УНІАН. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://religions.unian.net/dialogue/1317682-ob-itogah-poezdki-delegatsii-soveta-tserkvey-v-niderlandyi.html> (дата звернення 16.04.2020)
- Меренков, И.А. (2016b). *Сергей Бычков: «Денег на всё не хватит, но будем делать, что можем для развития города»*. Релігія в Україні. [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://www.religion.in.ua/zmi/ukrainian_zmi/32505-sergej-bychkov-deneg-na-vsyo-ne-xvatit-no-budem-delat-cto-mozhem-dlya-razvitiya-goroda.html (дата звернення 17.04.2020)
- Меренков, Г. (2018). *Руслан Кухарчук: «Ми фундаменталісти у тому сенсі, що захищаємо фундамент демократії – права людей і сімей»*. Релігія в Україні. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://www.religion.in.ua/main/interview/41116-ruslan-kuxarchuk-mi-fundamentalisti-utomu-sensi-shho-zaxishhayemo-fundament-demokratiyi-prava-lyudej-i-simej.html> (дата звернення 15.04.2020)
- Меренков, Г. (2018b). *«Християнам не варто розраховувати на політичні важелі для поширення Євангелія», – Роман Соловій*. Релігія в Україні. [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://www.religion.in.ua/zmi/ukrainian_zmi/41772-xristiyanam-ne-var-to-rozrahovuvati-na-politichni-vazheli-dlya-poshirennya-yevangeliya-roman-solovij.html (дата звернення 19.04.2020)
- Меренков, Г. (n.d.). *Віктор Вятюха: «Україна могла б процвітати, якби в ній діяли такі економічні закони, як у стародавньому Ізраїлі»*. Українська Уніонна Конференція. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://adventist.ua/articles/article/ukraina-mogla-by-procvetat/> (дата звернення 19.04.2020)
- Меренков, Г.І. & Соловійова О. М. (2017). *Сергій Григоренко, экс-секретар Луцької міськради: «Якщо християнин відчуває покликання йти в політику, то варто йти»*. Релігія в Україні. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://www.religion.in.ua/main/38072-sergij-grigorenko-eks-sekretar-luckoyi-miskradi-yakshho-xristiyanin-vidchuvaye-poklikannya-jti-v-politiku-to-var-to-jti.html> (дата звернення 21.04.2020)
- Основы социального учения Церкви Христиан Адвентистов Седьмого Дня в Украине*. (2007). Християнство в Україні. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://www.christianstvo.org.ua/p/%3D93> (дата звернення 25.04.2020)
- Паседжи, М. (2019). *Адвентистская Конференция по Военной Службе обсуждает официальную позицию церкви как невоюющей стороны*. Українська Уніонна Конференція. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://info.adventist.ua/adventystskaya-konferentsyya-po-voennoj-sluzhbe-obsuzhdaet-ofytsyalnuyu-pozytsyyu-tserkvy-kak-nevoyuyushhej-storony/> (дата звернення 16.04.2020)

References

- Balakliczkij, M. (2016). *Pisanie i politika. Publiczisticheskij sbornik* [Scripture and politics. Journalistic collection]. Korosten': MChP «Triada S». (in Russian)
- Balakly'cz'ky'j, M. A. (2007). *Pravoslavny'j – Adventy'st: bogoslovs'ki dy'skusiyyi. chasty'na druga* [Orthodox - Adventist: theological discussions. part two]. Internet-Gazeta «Put'». Retrieved April 14, 2020, from <http://www.asd.in.ua/archives/568> (in Ukrainian)
- Balakly'cz'ky'j, M., & Yefimenko, V. (2018). *Ekspertne opy'tuvannya «2017 ta 2018 rik ukrayins'kogo protestanty'zmu: akty'vnist', masshtab, zavdannya, opozy'ciya, rezul'taty»* [Expert poll “2017 and 2018 of Ukrainian Protestantism: activity, scale, tasks, opposition, results”]. Ukayins'ka Unionna Konferenciya. Retrieved April 13, 2020, from <https://uuc.adventist.ua/ekspertne-opytuvannya-2017-ta-2018-rik-ukrayinskogo-protestantyzmu-aktyvnistmasshtab-zavdannya-opozytsiya-rezultaty> (in Ukrainian)
- Bussi, B.V. (2019). *Vpervy'e adventist sed'mogo dnya izbran v parlament Kanady* [First Seventh-day Adventist Elected to Parliament of Canada]. Ukayins'ka Unionna Konferenciya. Retrieved April 18, 2020, from

- <https://info.adventist.ua/vpervye-adventyst-sedmogo-dnya-yzbran-v-parlament-kanady/> (in Russian)
- Gordeev, A. (2015). *Czerkov` na Majdane* [Church on the Maidan]. Kiev: Knigonosha. (in Russian)
- Gordyeyev, O. (2018). Majdan yak vy`kly`k protestants`kij psevdopolity`chnosti [Maidan as a challenge to Protestant pseudo-apoliticism]. In *Bog i Majdan: Analiz i svidchennya*, 100–124. (in Ukrainian)
- Kakova pozicziya E. Uajt odnositel`no uchastiya chlenov czerkvi v politicheskikh vy`borakh? [What is Ellen White's position on the participation of church members in political elections?] (2019). *Dukhovno-Istoricheskoe Nasledie Czerkvi Adventistov Sed`mogo Dnya*. Retrieved April 20, 2020, from <https://egw-heritage.esd-sda.org/items/kakova-pozicija-e-uajt-otnositel-no-uchastija-chlenov-cerkvi-v-politicheskikh-vyborah> (in Russian)
- Krupskij, M.V. (2015). *Ukraina, mirovaya informaczionnaya vojna i novy`j vy`zov adventistskomu edinstvu* [Ukraine, world information war and a new challenge to Adventist unity]. Internet-Gazeta «Put`». Retrieved April 16, 2020, from <http://www.asd.in.ua/archives/1188330970> (in Russian)
- Lyubashhenko, V.I. (2017). *Reformaciya i protestanty`zm: ukrayins`ky`j kontekst: zbirny`k naukovy`x statej* [Reformation and Protestantism: Ukrainian context: a collection of scientific articles]. K.: Samit-Kny`ga. (in Ukrainian)
- Merenkov, I.A. (2016). *Ob itogakh poezdki delegaczii Soveta Czerkvej v Niderlandy* [On the results of the visit of the delegation of the Council of Churches to the Netherlands]. UNIAN. Retrieved April 16, 2020, from <https://religions.unian.net/dialogue/1317682-ob-itogah-poezdki-delegatsii-soveta-tserkvey-v-niderlandyi.html> (in Russian)
- Merenkov, I.A. (2016b). *Sergej By`chkov: «Deneg na vsyo ne khvatit, no budem delat`, chto mozhem dlya razvitiya goroda»* [Sergey Bychkov: “There is not enough money for everything, but we will do what we can for the development of the city”]. *Religiya v Ukrayini*. Retrieved April 17, 2020, from https://www.religion.in.ua/zmi/ukrainian_zmi/32505-sergej-bychkov-deneg-na-vsyo-ne-xvatit-no-budem-delat-chto-mozhem-dlya-razvitiya-goroda.html (in Russian)
- Myeryenkov, G. (2018). «Xry`sty`yanam ne varto rozraxovuvaty` na polity`chni vazheli dlya poshy`rennya Yevangeliiya», – *Roman Solovij* [“Christians should not count on political leverage to spread the gospel,” Roman Solovij]. *Religiya v Ukrayini*. Retrieved April 19, 2020, from https://www.religion.in.ua/zmi/ukrainian_zmi/41772-xristiyanam-ne-varto-rozraxovuvati-na-politichni-vazheli-dlya-poshirenniya-yevangeliya-roman-solovij.html (in Ukrainian)
- Myeryenkov, G. (2018). *Ruslan Kuxarchuk: «My` fundamentalisty` u tomu sensi, shho zaxy`shhayemo fundament demokratiyi – prava lyudej i simej»* [Ruslan Kukharchuk: “We are fundamentalists in the sense that we defend the foundation of democracy - the rights of people and families”]. *Religiya v Ukrayini*. Retrieved April 15, 2020, from <https://www.religion.in.ua/main/interview/41116-ruslan-kuxarchuk-mi-fundamentalisti-utomu-sensi-shho-zaxishhayemo-fundament-demokratiyi-prava-lyudej-i-simej.html> (in Ukrainian)
- Myeryenkov, G. (n.d.). *Viktor Vyatoxa: «Ukrayina mogla b procvvaty`, yakby` v nij diyaly` taki ekonomichni zakony`, yak u starodavn`omu Izrayili»* [Victor Vyatokha: “Ukraine could prosper if it had such economic laws as in ancient Israel”]. *Ukrayins`ka Unionna Konferenciya*. Retrieved April 19, 2020, from <https://adventist.ua/articles/article/ukraina-mogla-by-procvetat/> (in Ukrainian)
- Myeryenkov, G.I. & Solovjova, O.M. (2017). *Sergij Gry`gorenko, eks-sekretar Lucz`koyi mis`krady`*: «Yakshho xry`sty`yany`n vidchuvaye pokly`kannya jty`v polity`ku, to varto jty`» [Serhiy Hryhorenko, ex-secretary of the Lutsk City Council: «If a Christian feels called to go into politics, he should go»]. *Religiya v Ukrayini*. Retrieved April 21, 2020, from <https://www.religion.in.ua/main/38072-sergij-grigorenko-eks-sekretar-luckoyi-miskradi-yakshho-xristiyanin-vidchuvaye-poklikannya-jti-v-politiku-to-varto-jti.html> (in Ukrainian)
- Osnovy` soczial`nogo ucheniya Czerkvi Khristian Adventistov Sed`mogo Dnya v Ukraine* [Fundamentals of Social Teaching of the Seventh-day Adventist Christian Church in Ukraine]. (2007). *Khristianstvo v Ukraine*. Retrieved April 25, 2020 from <https://www.christianstvo.org.ua/p/%3D93> (in Russian)
- Pasedzhi, M. (2019). *Adventistskaya Konferenciya po Voennoj Sluzhbe obsuzhdaet oficzial`nyu pozicziyu czerkvi kak nevoyuyushhej storony`* [Adventist Military Service Conference discusses the church's official position as a non-combatant]. *Ukrayins`ka Unionna Konferenciya*. Retrieved April 16, 2020, from <https://info.adventist.ua/adventistskaya-konferentsyya-po-voennoj-sluzhbe-obsuzhdaet-ofytsyalnyu-pozytsyyu-tserkvy-kak-nevoyuyushhej-storony/> (in Russian)